

LOGICĂ

FILOSOF ȘI FILOSOFIE DIN PERSPECTIVA UNUI MODEL „SITUAȚIONAL-HEXADIC” DE STRUCTURARE LEXICALĂ

PETRU IOAN
Alexandru Ioan Cuza University of Iași

Philosopher and philosophy in terms of a “situational-hexadic” model of lexical arrangement. On November 3rd (ever since 2002) at least 80 countries worldwide have been celebrating Philosophy and, colaterally, the Philosopher. On this very special occasion one ought to consider the lexical status of these two terms.

Keywords: philosophy philosopher philosophizing, philosopheme.

1. Deși duc o viață socială la fel de palpitantă ca și cea a vorbitorilor, cuvintele (și-n speță numele, respectiv substantivele), sînt gestionate în glosare și-n dicționare ca entități distincte și lor înșile suficiente. În rare cazuri, ele se anunță ca perechi „adamice”, precum *intelectual*, -ă, sau *iubitor*, -oare.

Cercetînd prin vecinătatea unui termen sau altul, așa cum este etalată ea în succesiunea alfabetică a cuvintelor din dicționarul (mai mult sau, mai puțin explicativ) la îndemână, nu-i greu, totuși, să-i reperăm *rudetele*, sau *relativii*¹ acestuia, iar ca atare să-i deslușim familia extinsă, sau *clanul nominal* de care aparține. Înțelegem, astfel, că printre „neamurile” cuvîntului *intelectual* se regăsesc substantivele *intelect*_N / *intelecție*_F (ca facultate psihică), *intelectualizare*_F (ca acțiune *sui generis*), *intelectualism*_N (ca viziune, sau concepție absolutizantă) și *intelectualitate*_F (ca mulțime de intelectuali, dar și-n chip de categorie socială).

La fel și-n cazul substantivului cu pandant adjectival *iubitor*: în jurul său roiesc apelații precum *iubire*¹_F (ca sentiment, ori ca stare sufletească), *iubire*²_F (ca faptul în sine de a [se] iubi, respectiv trăirea afecțiunii față de cineva, ori de ceva anume); *iubit*_M / *iubită*_F, respectiv *iubeș*_M / *iubeașă*_F și *iubișel*_M / *iubișică*_F (ca „agenți” ai acțiunii *sui generis* în atenție): *iubit*_N (ca faptul în sine de a [se] iubi și de-a fi iubit; dragostea cuiva față de cineva sau de ceva anume).

Cam așa s-ar descrie familia ce ilustrează modelul „situațional”-hexadic de structurare a formațiilor lexicale, ca de altfel și a reflexelor psiho-logice ale pomenitelor entități. Problema e dacă o asemenea paradigmă „acționalistă” funcționează și-n cazul filosofiei. *Ba bine că da* este răspunsul nostru, iar într-o comunicare anterioară, susținută la Institutul de Filosofie al Republicii Moldova, am zăbovit asupra unor beneficii ale explorării „situațiilor de filosofare”. Ulterior, a apărut și-o carte ce

¹ De-ar fi să impunem barbarismul aferent englezescului *relative*.

integrează respectiva preocupare într-o paletă mai largă de probleme metafilo-sofice². De-această dată, dorim să poposim pe alte coordonate ale aprofundării termenilor *filosof* și *filosofie*, legate de proiectul unui *Fals tratat de lexicografie*³, în trei volume.

Pentru aceasta, să-ncepem cu-nceputul, ce nu poate fi altul decât epistemonimul grecesc ἡ σοφία [*sofia*] (cu versiunea ionică σοφίη [*sofiē*]), τῆς -ας / „pricepere, sau abilitate manuală; dibăcie, iscusință, istețime, deșteptăciune, ingeniozitate, cunoaștere, respectiv știință; înțelepciune practică etc.”

Cu termenul în atenție s-au însoțit, între alte personaje celebre, nimfa *Sophia*, soția zeului Mercur, din scrierea lui Martianus Capella (cca 360 – cca 428) *De nuptiis Philologiae et Mercurii et de septem artibus liberalibus libri noue*⁴ („Despre căsătoria lui Mercur cu Filologia și despre cele șapte arte liberale”), iar mai târziu sfânta născută în Aenus, Rhodope (în sec. al II-lea din era creștină), mamă pentru orfani și sprijin pentru văduve. Numele său a fost purtat inclusiv de soția împăratului bizantin Iustin al II-lea (520–578), prinsă cu treburile imperiului pînă la majoratul fiului său Tiberiu (578–582).

Același termen, σοφία⁵, ne-ntoarce inclusiv la nume proprii derivate, precum *Sofilos* / *Sofillos* (în gr.: Σοφίλος, respectiv Σοφίλλος), *Sofonides*, ori *Sophianus* (în lat.: *Sōphīānus*), acesta din urmă cu trimitere la templul „Sf. Sofia” din Constantinopol. La rîndu-i, oicoteonimul și prosoponimul *Sophia-nus* ne duce cu gîndul la adjectivul *sofianic*, aplicat creației spirituale ce ne ajută să-nțelegem transcendentul ca revelîndu-se în orice-ntruchipare a creației.

Un pas mai departe, iar adjectivul *sofianic* devine substantiv, așa cum se-ntîmplă în filosofia stilului dezvoltată de Lucian Blaga⁶.

Punctul de plecare al marelui gînditor român este bipolaritatea formelor majore de spiritualitate creștină, respectiv faptul că fiecare dintre ele a trebuit să facă un compromis: *CATOLICISMUL* între „*transcendența inaccesibilă*” și „*biserica înțeleasă ca «stat al lui Dumnezeu pe Pămînt»*”, altfel spus, între „*focarul «transcendenței»*” și „*categoriile «autorității»*”; *EVANGHELISMUL* între „*lumea de dincolo*” și „*lumea libertății pămîntești*”, iar *ORTODOXIA*, „*între «transcendență» și categoriile «organicului»*”⁷, care țin de vremelnice.

² Cf. Petru Ioan, *Introducere în protologie*, Editura „Ștefan Lupașcu”, Iași, 2008, cartea a V-a.

³ În partea a treia a preconizatului tratat (cea interesată de *Elemente[le] de sociologie lexicală*), dis-punerea substantivelor în rețele acționale cu cel puțin șase termeni ar încheia introducerea noastră în lexicografie sub auspiciile comparatismului cu problemele indivizilor în cadrul social.

⁴ Cf. trad. fr. (*Les noces de Philologie et de Mercure*), „Les Belles Lettres”, Paris, 2003.

⁵ Cu reflexe în adjective precum: σοφιστικός [*sofistikós*], -ή, -όν / „propriu sofistilor”; σοφισματικός [*sofismatikós*], -ή, -όν / „sofistic”; σοφισματώδης [*sofismatódīs*], -ης, -ες / „care induce în eroare, derutant, sofistic”. De asemenea, în verbe precum: σοφίζω [*sofizo*] / „a face inteligent, sau abil, a uza de argumente înșelătoare și de mijloace frauduloase etc.”; σοφιστέον [*sofistéon*], respectiv σοφιστέος [*sofistéos*] / „a trebui să izbutești cu orice preț”; σοφιστιάω [*sofistiáo*] / „a evolua ca sofist”; σοφιστεύω [*sofisteýō*] / „a raționa și a acționa ca un sofist, a imagina cu abilitatea unui sofist, a disimula abil etc.”.

⁶ Cf. Nicolae Râmbu, *Il sentimento sofianico della vita*, în vol.: *Attraverso le ceneri dei valori. Saggi sull'impossibile neutralità assiologica*, „Seneca” Edizioni, Torino, 2008, pp. 155–172; idem, *Sentimentul sofianic al vieții*, „Revista Limba Română”, nr. 1–2, anul XX, Chișinău, 2010.

⁷ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic* (cap. *Perspectiva sofianică*), în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9: *Trilogia culturii*, Editura Minerva, București, 1985, pp. 206–207.

În această trudnică „balansare”, sau „pendulare” a celor două tendințe sau polarități din spiritualitatea creștină își face loc problematizarea *SOFIANICULUI* la gânditori pravoslavnici precum ruso-armeanul Pavel Alexandrovici Florenski⁸ (1882–1937), rusul Serghei Nicolaevici Bulgakov⁹ (1871–1944) și alții.

Sorginta respectivelor concepții nu putea fi altul decât doctrina Sfinților Părinți ai Bisericii Creștine despre *Sofia* ca ipostază „de ordin diminuat” a *Dumnezeirii*. De asemenea, concepția neoplatonicilor despre *Sofia* ca punte între Dumnezeu și lume, respectiv doctrina gnosticilor asupra „*eonilor*”, ca moduri de ființare „intercalate între puterea divină și lumea vremelniciei”¹⁰.

Pentru „neomartirul” Florenski, „*realitatea dintre hotare*”, așa cum este *Sofia* nu reprezintă altceva decât iubirea pe care o arată Dumnezeu „*făpturilor plănuite, dar încă nerealizate*”. Ea s-ar mai putea socoti „*înțelepciunea divină manifestată în lume*”, altfel spus „*întîia creatură*” ce conține „*toate creaturile în chip încă nedivinizat*”: e „*trunchiul încă neramificat al lumii creaturale*”¹¹.

Șirul caracterizărilor de acest gen este augmentat de mai vîrstnicul Serghei Bulgakov, după care *Sofia* nu-i altceva decât „*demiurgul creștin*”, sau „*spiritul lumii*”, adică o *natura naturans*, dacă nu și-o „*icoană a divinității*”, sau un τóπος ἄτοπος [*tópos átopos*], ca „*temei nespațial al spațialității*”, oarecum „*deasupra vremelniciei*” pămîntești. Pe scurt, *Sofia* este „*eternul feminin*”¹² în raport cu divinitatea, un fel de *Janus bifrons* ce-i cu o față întoarsă spre divinitate, iar cu cealaltă ațintită asupra „*lumii de jos*”, a urmașilor lui Adam.

Cu Blaga, speculațiile asupra *Sofiei* în chip de „*regiune intermediară*” între Creator și creația lumească lasă locul unor utile și fascinante considerații de filosofie a culturii, în care în prim plan e *SOFIANICUL*, ca „*determinantă fără de care ortodoxia n-ar fi ortodoxie*”. După filosoful ardelean, partenerul neutral al *Sofiei* e „*sentimentul difuz, dar fundamental, al omului ortodox că transcendentul coboară, revelîndu-se din proprie inițiativă*”, iar grație acestuia omul și spațiul acestei lumi trecătoare pot deveni „un vas” (sau un „receptacol”) al transcendenței. Mai concret, *sofianicul* e „*viziunea unei mișcări de sus în jos a transcendenței*”¹³.

În spațiul culturii est- și sud-est europene, de un asemenea sentiment și de o asemenea viziune, respectiv de-o asemenea „*potență creatoare a spiritualității*”

⁸ Descriș de Serghei Bulgakov drept cel mai mare filosof și savant preot pe care l-a martirizat regimul stalinist. Cf. Veniamin Goreanu, *Pavel Florenski – o conștiință credincioasă și lucidă, într-un veac tulbure*, „Lumina”, 9 august 2009. E tradus la noi cu teza de doctorat *Stîlpul și temelie adevărului* („Polirom”, Iași, 1999), respectiv cu volumul *Perspectiva inversă și alte scrieri* („Humanitas”, București, 1997).

⁹ Tradus în fr. cu *La Lumière sans déclin* (Lausanne, 1990), *Sous les remparts de Chersonèse* (Lausanne, 1999); *La petite trilogie* (*Le Buisson ardent; L'Ami de l'époux: de la vénération orthodoxe du Précurseur; L'Échelle de Jacob*), Lausanne, 1987; *La grande trilogie* (*Du verbe incarné, Agnus Dei; Le Paraclét; L'Épouse de l'agneau. La création, l'homme, l'Église et la fin*), Lausanne, 1981, 1996, respectiv 1982; *Philosophie du verbe et du nom*, Lausanne, 1991 etc.

¹⁰ Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 234, respectiv 235.

¹¹ *Ibidem*, pp. 234–235.

¹² *Ibidem*, p. 236.

¹³ Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 240, respectiv 241.

*ortodoxe*¹⁴ dau seamă și balada *Mioriței*, și legenda Meșterului Manole, și numeroase alte elemente de mitologie populară românească¹⁵.

2. Întorcându-ne la avatarurile conceptului auroral din disciplina sărbătorită la ziua în nume cu divinitatea supremă a atenienilor, să observăm că romanii, deși au adoptat termenul elen σοφία, prin subst. omofon *sōphīa*, -ae, cu tot cortegiul de termeni corelați¹⁶, au putut dispune și de sinon. *săpientia*, -ae, în care se încorporează și sensul etimonului elen. Au dispus, de asemenea, de subst. *intellectio*, -ōnis, cu-nțelesul de „sens, sau semnificație, respectiv sinecdocă”. De la proiecția psihologizantă a acestui termen latinesc (prin subst. *intellectus*, -ūs / „percepție, capacitate de discernere, facultate de înțelegere etc.”) pare a se fi impus la noi cuvântul ÎNTELEPT¹⁷.

În ceea ce-i privește, vechii atenieni le-au spus înțelepților σοφοί¹⁸ [*sōfoi*], respectiv σοφισταί [*sōfistaí*] (la sg. ὁ σοφιστής¹⁹ [*sōfistés*], τοῦ -οῦ), prin mecanismul derivării aplicat nucleului emergent întruchipat de subst. σοφία [*sōfia*]. Tot ei au numit „arta sofistică” drept ἡ σοφιστεία [*sōfisteía*], τῆς -ας, la fel cum au botezat „școala de sofistică” drept τὸ σοφιστήριον [*sōfistérion*], τοῦ -ου, iar mostra de virtuozitate și ingeniozitate (dacă nu de artificiu și de viclesug!) în „mînuirea” respectivei arte drept „sofism”²⁰.

Anticipînd, cumva, excesul „de putere” la care aveau a se deda meseriașii în exercitarea virtuții în atenție, Pythagora, cel poziționat în timp ca trăitor al „Greciei Mari” pe la mijlocul mileniului I î.e.n., le-a propus un titlu mai modest căutătorilor de-nțelepciune: acela de „iubitori ai *SOFIEI*”, adică οἱ φιλόσοφοι [*filósōfoi*] (la sg.: ὁ φιλόσοφος [*filósōfos*], τοῦ -ου), și-așa vor rămîne ei pînă-n zilele noastre²¹.

¹⁴ *Ibidem*, p. 252.

¹⁵ Analizate de filosoful clujean în cap. urmărit din *Spațiul mioritic* (în *loc. cit.*, pp. 248–251).

¹⁶ Prosopon. *Sōphīa* (ca nume al soției împăratului Iustin al II-lea); oicon. *Sōphīānus* (templul, iar apoi catedrala „Sf. Sofia” din Constantinopol); adj. *sōphīcus*, -a, -um, respectiv *sōphīstīcus*, -a, -um („sofistic”); subst. *sōphisma*, -ātis („sofism”), cu dimin. *sōphismātium*, -ī; subst. *sōphistes* / *sōphista*, -ae („sofist”) și corelatul său feminin *sōphistrīa* („sofistă”); adv. *sōphistīcē* / „în chip sofistic”.

¹⁷ Pentru care romanii dispuneau de *sāpiens*, -entis.

¹⁸ Pluralul masculin de la adj. σοφός [*sōfós*], -ή, -όν și de la subst. aferent σοφός, τοῦ -οῦ.

¹⁹ Cu fem. ἡ σοφίστρια [*sōfīstria*], τῆς -ας / „sofistă”.

²⁰ În gr.: ὁ σοφισμός [*sōfismós*], τοῦ -οῦ; τὸ σοφισμα [*sōfisma*], τοῦ -ατος și τὸ σοφιστευμα [*sōfisteyma*], τοῦ -ατος. Direct, ori prin intermediul latinei și-al francezei, familia respectivă de cuvinte avea să contamineze și lexicul românesc, în care s-au încetățenit, rînd pe rînd, subst. precum *sofism* (în lat.: *sōphisma*, -ātis, iar în fr.: *sophisme*), *sofistică* (în fr.: *sophistique*, după adj. lat.: *sōphistīcus*, -a, -um), *sofisticare* (< vb. *a sofistica* < vb. fr. *sophistiquer* < lat. med. *sophisticare* „a înșela, a falsifica, a corupe” și *sophisticari* „a etala o falsă abilitate, sau pricepere”), respectiv *sofisticărie* (în fr.: *sophistiquerie*, după vb. *sophistiquer**; iar în engl. *sophistication*), adj. precum *sofistic*, -ă (în lat. *sōphistīcus*, -a, -um, iar în fr. *sophistique*).

²¹ Rădăcini în substantivul compus cu pricina mai au cuvinte din lexicul atenian precum: vb. φιλοσοφέω [*filosoféō*] / „a trudi spre-a deveni înțelept, în speță a dobîndi cunoștințe, a cultiva o știință, ori o artă oarecare, a studia, a medita, a reflecta, a te ocupa de ceva metodic, în speță a studia și-a cultiva filosofia”; vb. Φιλοσοφητέον [*filosofētéon*] / „trebuie să urmezi calea cunoașterii”; vb. φιλοσοφητέος [*filosofētéos*] / „să urmezi calea înțelepciunii”; adj. φιλοσοφικός [*filosofikós*], -ή, -όν / „legat de filosofie”; adj. φιλόσοφος [*filósōfos*], -ος, -ον / „care iubește, cercetează, sau practică o artă, respectiv o știință, care are gustul pentru cele ce țin de spirit; științific, sau filosofic”; adv. φιλόσοφος [*filósōfos*] / „în mod savant; în mod înțelept”.

Romanii vor adopta termenul cu pricina și vor înscrie în dicționare cuvântul *philōsōphus*, *-i* (cu pl. *philosophi*), la fel cum vor face și urmașii lor moderni, mai întâi francezii (prin *philosophe* și, respectiv, *philosophes*), apoi britanicii (prin *philosopher* și, respectiv, *philosophers*), germanii (prin *Philosoph* și, respectiv, *Philosophen*), italienii prin *filosofo* și, respectiv, *filosofi*), ibericii (prin *filósofo* și, respectiv, *filósofos*), rușii (prin φιλοσοφ [*filosof*] și, respectiv, φιλοσοφες [*filosofi*]), polonezii (prin *filozof* și *filozofowie*), slovacii, respectiv croații și slovenii (prin *filozof* și *filozofi*), maghiarii (prin *filozófus* și, respectiv, *filozófusok*), iar lista s-ar putea continua.

3. Noi, românii, ne-am dovedit ceva mai atenți decât unii contemporani din jurul nostru întru modernitate și transmodernitate. Nu scriem *filozofie*, după cum nu scriem nici *filozof*! De ce? Întrucât, pe lângă subst. σοφία [*sofia*], vechii greci mai dispuneau și de subst. ὁ ζόφος [*zofos*], τοῦ -ου / „întunecime, sau obscuritate”, acesta fiind dublat de subst. ἡ ζόφωσις [*zofosis*], τῆς -εως / „acțiunea de întunecare”, iar a lăsa să se-nțeleagă, măcar și pentru o clipă, c-ar fi posibilă (necum dezirabilă) o „dragoste de ceea ce-i întunecos, sau tenebros” și c-am putea avea de-a face cu „iubitori ai tenebrelor” sună de-a dreptul sinistru.

Dincolo de regimul penultimei consoane, utilizarea termenului de „agent al iubirii de-nțelepciune” (e vorba de *filosof*, iar nu *filozof*!), și-a celui complementar, de „obiect al preocupărilor filosofului” (adică *filosofie*, iar nu *filozofie*!) comportă și alte precauții! Nu c-ar trebui să nu-i mai pronunțăm deloc²², ci că-i necesar să evităm abuzul, adică utilizarea în exces a celor două etichete!

Oricum, este inacceptabil să calificăm noi înșine drept *filosofie* o desfășurare (scrisă, ori doar etalată verbal) de gânduri și raționamente ce ne reprezintă, după cum este de-a dreptul insolent să ne spunem noi înșine *filosofi*. Oricât de implicați am fi într-o producție discursivă și oricât de ardentă ne-ar fi fost starea în care am dat curs unei chemări „la discurs”, se cade să-i lăsăm pe alții s-o numească *filosofie* (judecând-o sub comandamentul cumpătării și-al strunirii gândului, grație spiritului de prevedere și-al prudenței în generalizări, ori moderației inspirate de experiență), iar nouă să ne spună *filosofi*.

Este drept că uneori sîntem ispitiți la exprimări stridente de însuși cadrul instituțional în care ne manifestăm. Nu știm cum mai sună astăzi nomenclatorul de profesii și-ncadrări, dar pînă acum cîteva decenii, în România, un absolvent de filosofie ce-avea angajament într-un institut de-al Academiei era plătit în primii ani pe post de *FILOSOF*²³, iar ulterior fericitul „înțelept cu patalama la mîină” putea să

²² Așa cum socoteau vechii evrei, că nu-i voie să pronunți numele zeului adorat, *Yahve* (respectiv *Yahweh*, *Iahvé*, *Jéhovah*, *Yhwh*, sau *YHWH*, după ebr. יהוה [*yhwh*]), înlocuindu-l (în epoca dominației persane?) prin *Adonai* (în ebr.: אֲדֹנָי) / „Domnul, respectiv Stăpînul meu”. Din rațiuni contrare respectului inculcat în decizia evreilor de-a nu pronunța numele lui Dumnezeu, în tradiția românească (și nu numai!) *Satana*, sau *Lucifer* (adică *Necuratul*) intră sub zodia *NENUMITULUI*, a *NESPUSULUI* și-a *NEROSTITULUI* (în germ.: *Untold*), spre-a nu provoca prezența nedorită a energiei purtătoare de rău, desemnată prin enunționime de tipul „ucigă-l toaca”, „ducă-se pe pustii”, „ucigă-l crucea” etc.

²³ Unui astfel de-ncepător într-ale filosofiei și-ale cercetării filosofice, vechii greci i-ar fi spus ὁ φιλοσοφομεπρακτικός [*filosofomeirakiskos*], folosindu-se de numele generic „debutant”.

avanseze la poziția de „cercetător în filosofie”, la anumite intervale (și-n funcție de „randamentul” muncii prestate!) fiindu-i îngăduit să obțină și grade, mai întâi gradul *doi*, iar apoi gradul *întîi*!

Dacă o astfel de recurență răsturnată – *filosof* mai întâi, iar *bîjbîitor* (adică *cercetător*!) în filosofie, ulterior – încă se mai menține, ar trebui să facem totul pentru a o îndrepta, dînd astfel o dovadă palpabilă că sărbătorim cu adevărat *filosofia*, în acord cu calendarul academic de-acum încetățenit.

Dincolo de păcatele celor ce legisfează pentru domeniul nostru de activitate, rămîne decența și obligația morală de a ne afirma atașamentul față de-nțelepciune inclusiv prin felul în care ne exprimăm. Nu scrie în nici o lege (românească, moldovenească, ruteană, ori de altă factură) să ne spunem *tale quale* „filosofi”, ori să ne autodeclarăm „savani”! Personal, tot aștept de ceva ani ca la Chișinău, cel puțin, dacă nu și la Bălți, la Cahul, ori aiurea, în spațiul est-românesc, să nu mai auzim de „savani autohtoni în filosofie”, iar de studenții din profil să nu mai aflăm că-s „tineri savani”. E cazul să-nțelegem cît de păgubitor este un asemenea mod de exprimare bombastică și-un asemenea aflux de grandilocvență.

4. Revenind, iarăși, „la chestiune”, este cazul să admitem că a te declara astăzi *filosof* și-a vorbi cu nonșalanță despre filosofii din jurul tău e la fel de excesiv cum i se părea lui Pitagora că este o impertinență a te declara *înțelept* și a-i gratula pe cei de-o teapă cu tine drept *înțelepți*, cînd numărul trăitorilor atinși de-o asemenea grație s-ar cuveni să rămînă extrem de redus, iar gînditorul din Crotona era convins că n-ar trebui să depășească remarcabila heptadă, adică să rămînă cu acest titlu doar corifeii eleni ai epocii de aur precum *Cleobulos din Lindos* (cca 600 î.e.n.), *Solon* (cca 638–558 î.e.n.), *Chilon din Sparta* (cca 600–520 î.e.n.), *Bias din Priene* (cca 672–577 î.e.n.), *Thales din Milet* (cca 640–550 î.e.n.), *Pittacos din Mytilene* (cca 640–568 î.e.n.) și, respectiv, *Periandru din Corint*²⁴ (cca 668–584 î.e.n.).

Mai indulgenți, unii contemporani extind lista la zece înțelepți din intervalul mai larg ce-ajunge în contemporaneitate și socotesc c-ar trebui să dăm maxim respect unor gînditori precum²⁵ Gautama Buddha²⁶, Confucius, Socrate, Platon, Aristotel, Immanuel Kant, Rabindranath Tagore, Swami Vivekananda, Mahatma Gandhi, Dalai Lama (respectiv Tenzin Gyatso).

Ideea rămîne, însă: una e să fii *filosof*, și alta e să fii *înțelept*. Iar despre Pitagora ce să mai spunem? Nu s-a pretins înțelept, dar nici n-a rămas filosof...

Cu riscul de-a păcătui prin repetiție, socotim a sublinia o dată în plus că noi, cei ce sărbătorim astăzi *filosofia* la nivel mondial, nu putem fi *de plano* nici

²⁴ În gr. este vorba de: Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος [*Kleóboulos o Líndios*], Σόλων [*Sólon*], Χίλων (Χεῖλων) ὁ Λακεδαιμόνιος [*Chilon (Cheilon) o Lakedaimónios*], Βίας ὁ Πριηνεὺς [*Bias o Priineýs*], Θαλῆς ὁ Μιλήσιος [*Thalis o Milisios*], Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος [*Pittakós o Mytilinaios*], respectiv de Περίανδρος ὁ Κορίνθιος [*Periandros o Korinthios*].

²⁵ Cf. <http://epochtimes-romania.com/news/ziua-mondiala-a-filosofiei-onoreaza-inte-lepciunea-10-filosofi-care-ne-pot-inspira>

²⁶ Poziția sa în șirul de zece înțelepți euro-asiatici se schimbă dacă-i luăm în calcul variantele viețuirii 624–544 î.e.n., 563–483 î.e.n., 560–480 î.e.n., respectiv 463–383 î.e.n.

ÎNȚELEPȚI, și nici măcar IUBITORI DE-NȚELEPCIUNE. Sîntem doar aspiranți la statutul de IUBITORI ai iubirii de-nțelepciune...

În plus, *filosofia* nu-i o stare, o-ncremenire în trăirea spirituală a ideației supreme, după cum nici *fericirea* nu-i o-ncremenire în trăirea emoțională a atingerii stării dorite; ea este o ascensiune și-o propensiune către „însușirea practic-spirituală a realității”, cum ne-ar aminti astăzi cel ce și-a luat doctoratul la Universitatea din Jena cu o impresionantă comparație între *filosofia naturii la Epicur* și *cea înfiripată anterior de către Democrit*²⁷.

Stimați colegi întru amorul de-nțelepciune, ceea ce vreau să vă spun este foarte simplu: nu sîntem *filosofi de meserie*, așa cum, bunăoară, ne-am fi putut impune ca *cizmari de meserie*, ori ca *negustori de meserie*, sau cum ne-am ilustrat ca *profesori de meserie*, ori ca *cercetători de meserie*.

Pe de altă parte, licența în *filosofie* nu ne-nscrie automat pe calea filosofiei, la fel cum ne-ar putea înscrie pe calea negustoriei o licență de import-export pentru bunuri de larg consum, ori cum ne-ar putea propulsa în categoria furnizorilor de servicii o licență în practicarea unei meserii.

Din respect pentru *filosofie*, n-ar fi rău să ne-o închipuim asemenea *somnului*, sau *visului* despre care știm doar *a posteriori* că s-au produs, dar nu reușim niciodată să le conștientizăm începutul, ori durata desfășurării...

Ca atare, vom organiza pe mai departe sărbătoarea *filosofiei* și vom lua parte la consumarea zilei cu pricina uitînd a ne mai numi unii pe alții *filosofi*. Adică: socotindu-ne ceea ce sîntem de fapt, profesori, respectiv cercetători în cîmpul filosofiei. Așa ne vom reaminti că profesori de filosofie au fost, în antichitate, și divinul Platon și inegalabilul Aristotel, după cum tot ca profesori de filosofie s-au manifestat în modernitate și comprehensivul Immanuel Kant, și copleșitorul Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Pe de altă parte, vom continua să ținem minte că înaintași celebri precum Thomas Morus (1478–1535), ori Francis Bacon (1561–1626) n-au trecut în ochii contemporanilor drept *filosofi*, ci doar ca *oameni politici*, în speță ca lorzi-cancelari. Ce să mai spunem de Baruch Spinoza (1632–1677), un continuator al lui René Descartes pe linia raționalismului, ce și-a asigurat și traiul și faima din șlefuirea lentilelor în atelierul unui bijutier din Amsterdam. La rîndul său, un alt cartezian celebru, Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz (1646–1716), socotit de noi și mare filosof, și mare matematician, a trăit la vremea sa din munca prestată pe lîngă prințul de Hanovra și-a impresionat pe cei din jur ca bibliotecar la castelul acestuia. În ceea ce-l privește, contemporanul său moldav, Dimitrie Cantemir (1673–1723), el însuși logician, filosof, istoric și orientalist, a trăit (în perioada cît n-a fost nici capuchehaie la Poarta Marelui Vizirat din Constantinopol, nici

²⁷ Karl Marx, *Differenz der demokratischen und epikureischen Naturphilosophie*, disertație susținută în 1841 și publicată pentru prima dată în 1902. Cf. Franz Mehring (ed.), *Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels, von März 1841 bis März 1844*, „Dietz Signatur” Verlag, Stuttgart, 1902.

domnitor pe tronul Moldovei) din serviciile oferite, la curtea din Sankt Petersburg, în chip de consilier al țarului Petru cel Mare.

Prudență, deci, și modestie în folosirea termenului *filosof* și-a celui de *filosofie*, când e vorba de noi și de cei aproape. Apelațiile cu pricina nu-s menite să umple rubrici din autobiografii, ori să-ncarce spațiul unor obositoare „alergări prin viață”²⁸. Sînt etichete încărcate de solemnitate, la care se cuvine a recurge cu parcimonie și-n situații extrem de judicios motivate. Altfel, ajungem la inflație, așa cum la inflație s-a ajuns în sfera *doctoratelor*, ori în cea a *abilitărilor*. Ba chiar și-n sfera sacralizărilor, de vreme ce nu mai ajung, astăzi, nici măcar orele, necum zilele, pentru a-nscrie laolaltă în calendar pe toți sfinții (fie ei ortodocși, protestanți, ori catolici), iar soluția mai marilor peste clerul bisericii lui Hristos este de-ai pomeni pe cei mai mulți la un oarecare număr de ani o dată, după democraticul principiu al rotației...

5. Înțelepciunea, ca virtute nu doar intelectuală etalată prin onomastica aferentă panteonului precreștin²⁹ și celui creștin³⁰, respectiv substantivele *filosof*, *filosoafă* și *filosofie* nu epuizează familia de cuvinte despre care ne-am propus a discuta la-nceputul spuselor de față. Întrucît în limba română nu avem corespondența latinescului *philōsōphaster*, *-tri* (ca-n cazul lui *poetastru*, bunăoară!), și nici formații lexicale care să exprime ideea de mușime, sau colectivitate³¹, rămîne să spunem cîte ceva despre termenii *filosofare* (în gr.: φιλοσοφεῖν³² [*filosofein*]) și *filosofemă* (în gr.: τὸ φιλοσόφημα [*filosófema*], τοῦ *-ατος*).

Prima dintre apelații figurează cel puțin din ediția 1975 a *Dicționarului explicativ al limbii române* și e corelată „faptului de a filosofa”. I-am putea spune și proces, ori demers, ba chiar acțiune *sui generis DE-A FILOSOFIA*, iar pentru dreptul la libera exercitare a unei asemenea îndeletniciri mulți înaintași au plătit cu grele suferințe, dacă nu chiar cu prețul vieții. Noi înșine, ce-am debutat în activitatea universitară pe timpul „vechiului regim”, am cunoscut ce-nseamnă să faci filosofie sub cauțiunea strictei încadrări în „linia politică” a partidului de guvernămînt și-n respectul concepției sale „de bază”, resuscitată prin varii „indicații prețioase”, urmate de controalele „ideologice” de rigoare.

Despre dreptul, ca atare, la *FILOSOFARE* (în fapt: despre „*dreptul la manifestare plenară a personalității*”!), în vremurile cu pricina s-au putut scrie, totuși, și pagini

²⁸ În lat.: *curricula vitae*, cu sg. *curriculum vitae*.

²⁹ Dacă Martianus Capella avea antecedente mitologice cînd introducea (în scenariul său alegoric) pe nimfa *Sophia* drept candidată la însoțirea cu zeul Mercur, opțiune zădărnicită de propunerea mai puternicului Apollon, care-l „nășește” cu muritoarea *Philologia*.

³⁰ Ne referim iarăși la Sfînta Sofia, adoptată ca patroană a catedralei patriarhale din Constantinopol (în ngr.: Αγία Σοφία [*Agia Sofia*]) construită, rînd pe rînd, de Constantin cel Mare (în anul 325), de Teodosiu al II-lea (în anul 415), iar în final de către Iustinian I (în 537).

³¹ Precum gr. φιλοσοφούμενα [*filosofouména*], sau lat. *philōsōphūmēna* (< adj. *philōsōphūmēnos*, *-os*, *-on*), subst. pl. etalat în titulatura cărții *Philosophumena*; sive *Omnium Haeresium refutati*, atribuită o vreme lui Origen Adamantius, iar mai apoi antipapei Hippolytus.

³² Infinitivul de la φιλοσοφέω [*filosoféō*].

înălțătoare, precum cele datorate profesorului nostru de logică și semiologie, reputatul universitar ieșean Petre Botezatu³³. El se referea, desigur, nu doar la dreptul la filosofare al absolventului de filosofie, ori doar al intelectualului, pentru că (nu-i așa?) „*acolo unde este personalitate, acolo este și poziție filosofică*”³⁴!... Filosofia, admitea ilustrul gânditor moldav, „*răsare pretutindeni, din viața cotidiană, ca și din căutările științei, din activitatea zilnică, după cum și din fantezia artistică*”.

Important este ca *filosofarea* pe care ne-o asumăm și-n care sîntem angajați ca iubitori de-nțelepciune să nu fie surclasată de filosofia pe care o furnizăm prin studii și prin cărți. Se cuvine, altfel spus, să filosofăm mai mult și să livrăm mai puțin, după maxima latinească *non multa, sed multum*. În cazul nostru: *non multa philosophia, sed multum philosophari!*...

Ultimul termen din suita pe care-am semnalat-o, acela de *FILOSOFEMĂ*, n-a mișcat încă inima severilor paznici ai „închisorii de cuvinte”. Vrem să spunem că respectivul termen n-a ajuns, încă, să figureze în dicționarele noastre generale, ori de specialitate. Îl recuperează, însă, versiunea informatizată la *Trésor de la langue française*, cu sensul de „teză filosofică”³⁵, ce nu se-ndepărtează de explicația *Dicționarului greco-francez*, publicat de Anatole Bailly³⁶ în 1928: „subiect de studiu, de cercetare, ori de meditație”, respectiv „demonstrație” și „studiu, cercetare, sau invenție”. În legătură cu el, s-ar putea pune în valoare pagini remarcabile din opera filosofului Lucian Blaga, relative la motivul filosofic ce participă la configurarea *cîmpului*, sau a cosmosului stilistic aferent filosofiei³⁷.

Cu șanse mari de acclimatizare³⁸, respectivul termen ar putea să desemneze unitatea de bază a filosofiei³⁹, sau nucleul emergent al gândului filosofic, și-al gândirii filosofice, așa cum metafora e „holomerul poeziei”, iar intriga e „nervul acțional” al scenariului literar-dramatic și nu numai.

În plan diagramatic, rețeaua nominală inspirată de teoprosoponimul *Sofia* și de pandantul său psiho-epistemonimic σοφία s-ar putea configura prin hexagonul acțional din figura ce urmează:

³³ Cf. Petre Botezatu, *Interogații. Convorbiri asupra spiritului contemporan*, Editura „Junimea” (colecția *Humanitas*, nr. 7), Iași, 1978, pp. 198–214.

³⁴ *Ibidem*, p. 202.

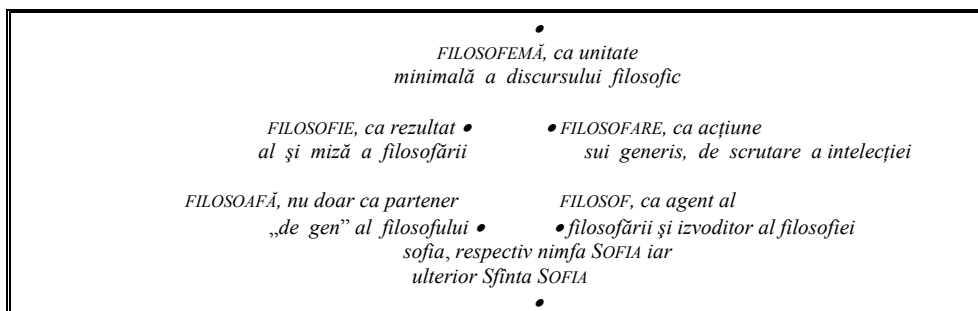
³⁵ Francois Jacques, *Avant propos* dans „Revue de Métaphysique et de Morale”, no. 2, Paris, 1979 (*La Philosophie analytique*).

³⁶ Anatole Bailly, *Dictionnaire grec-français*, „Hachette”, Paris, 1928, p. 2079.

³⁷ Cf. Petru Ioan, *Lucian Blaga în orizontul unei logici paradisiace*, Editura „Ștefan Lupașcu”, Iași, 2005, 130–131. Idem, *Introducere în protologie*, 2008, pp. 277 sqq.

³⁸ Ceea ce nu s-ar putea spune și despre *sofism* (în gr.: τό σόφισμα [*sófisma*], τοῦ -ατος / „metodă dobîndită, dar și truc, sau artificiu”, cu dimin. τό σοφισμάτιον [*sofismátion*], τοῦ -ου, respectiv ὁ σοφισμός [*sofismós*], τοῦ -οῦ și τό σοφιστεῦμα [*sofisteyma*], τοῦ -ατος), definitiv compromis prin utilizarea abuzivă de către „sofiști”.

³⁹ Să nu uităm că vechii greci (în speță atenienii) recurgeau și la pluralul τὰ φιλοσοφούμενα [*filosofóymena*], pentru a se referi la „cele filosofice”, la fel cum recurgeau la pl. τὰ σοφς [*tà sofá*], ca pl. pentru sg. τό σοφόν [*sofón*], τοῦ -οῦ / „ceea ce dovedește abilitate, inteligență, instrucție, cunoaștere etc.”

Rețeaua nominală avînd ca nucleu generator formația lexicală Sofia

Într-o perspectivă ceva mai cuprinzătoare, circuitul lexical în atenție s-ar putea „rafina” prin luarea în considerare a adjectivului *filosofic* -ă (în gr.: φιλοσοφικός [*filosofikós*], -ή, -όν, respectiv φιλόσοφος [*filósofos*], -ος, -ον), a adverbului *filosoficește* (în gr.: φιλόσοφος [*filósofos*]) și a verbului *a filo-sofa* (în gr.: φιλοσοφέω [*filosoféo*]), cu derivatele sale de ordin modal⁴⁰.

Har Domnului, în limba română circuitul nominal la care zăbovim ne scutește de efectele hilare ale intensificării prin *augmentare* și-ale relaxării prin *diminutivare*. Încă nu vorbim de „*FILOSOFĂȘI*” și de „*FILOSOFĂȘE*”, așa cum vorbim de *profesorași* și de *profesorașe*, ori de *poetași* și de *poetașe*.

Tot astfel, nu vorbim în românește de „*FILOSOFOI*” și de „*FILOSOFOAI*”, cum vorbeam cîndva de *boieroi* și de *boieroaie*, ori de *strigoii* și de *strigoaie*. De asemenea, nu vorbim de „*FILOSOFANI*” și de „*FILOSOFANE*”, așa cum vorbim de *prostovani* și de *prostovane*, ori de *hoțomani* și de *hoțomane*. Sîntem scutiți, pe de altă parte, de termeni colectivi, încît nu vorbim de *FILOSOFĂRAIE*, așa cum vorbim de *sofisticăraie*, respectiv de *fumăraie* și de *viermăraie*, de *vinărie* și de *furnicărie* etc.; nu vorbim nici de *FILOSOFĂRIME*, așa cum vorbim de *studentime* și de *ostășime*, spre-a nu mai fugi cu gîndul la *hoțime*, ori la *prostime*...

Bine-ar fi să vorbim cu măsură de filosofi *remarcabili* și de filosofii *exemplare*, iar noi, fani și slujitori în activitate, să ne mulțumim cu statulul de „iubitori” ai *filosofiei* și „devotați” ai *filosofării* ce aspiră la un rezultat viabil – filosofia cu șanse de receptare la un public avizat, mai larg, oricum, decît cercul filosofilor „patentați”, rătăciți uneori în cercuri hermeneutice fără ieșire...

⁴⁰ Cu formele derivate φιλοσοφῆτέον [*filosofetéon*] / „trebuie să urmăim calea cunoașterii”, respectiv φιλοσοφῆτέος [*filosofetéos*] / „trebuie să urmăim înțelepciunea”.